

Peter Salner: (Môj) židovský humor. Ústav etnológie SAV, Židovská náboženská obec, Bratislava 2002, 152 s.

Čí je židovský humor?
(Židovský vtip jako faktor identity.)

Židovský vtip je v naší střeoevropské kultuře vyhlášeným artiklem. Visačka odkazující k jeho „výrobci“ vzbuzuje garanci dobrého, vkusného a především inteligentního či přímo intelektuálního humoru. Přesto málokdo tuší, kolik hloubky a emocí přináší židovský vtip, jakou může mít vypovídací hodnotu pro toho, kdo se na něj podívá zvenčí, ale zároveň i zevnitř. Po přečtení knihy Petera Salnera (Môj) židovský humor však pochopíme dosud netušený nebo alespoň většinou nepromyšlený rozměr židovské anekdoty a židovského humoru vůbec.

Vtip či ještě spíše anekdota patří do rodiny zkoumaných folklorních žánrů. Badatelé tento předmět svého výzkumu hodnotí z hlediska výstavby textu, z hlediska jeho funkce a realizace, z hlediska zpracovaných témat. Uvažují o přejímkách námětů anekdoty, které jsou aktualizované na stávající podmínky skupiny, v níž se vtip vypráví. V této souvislosti badatelé analyzují i vliv společenských, ale především politických podmínek na repertoár vtipů. Všech těchto otázek se kniha Petera Salnera také dotýká, nicméně tato témata jsou spíše doprovodná, glosující.

Ústřední myšlenka práce Petera Salnera se vztahuje k otázce židovské identity. Její obraz i odraz Peter Salner hledá a nachází jak v obsahu a formě židovského vtipu, tak v rovině přítomnosti a patřičnosti židovského vtipu k židovské kultuře. Základem jeho úvah se staly

publikace souborů židovských anekdot a humorek, které v průběhu několika desetiletí sesbírali badatelé a milovníci židovského humoru u židovských komunit v mnoha státech Evropy a v USA. Peter Salner tak potvrdil představu, že z hlediska výzkumu identity lze tyto různé „regionální“ a „časové“ repertoáry anekdot chápat jako ideově srovnatelné, a že v tomto kontextu lze abstrahovat od jazykové složky. Vodítkem interpretací se autorovi stala i jeho vlastní zkušenost, kterou získal v kulturně a společensky vytříbené rodině a v okruhu svých přátel.

Po stránce obsahové Peter Salner i s odkazy na další badatele chápe soubor židovských vtipů jako odraz dějinného a společenského vývoje, kterým židovská diaspora prošla a s nímž se musela vyrovnat. Veškerá životní zkušenost, spojená s postavením židů ve středověké i novověké Evropě (potažmo v USA), se promítá do židovské anekdoty. Krom rozměru společenského je to zejména judaismus, který jednoznačně zazníval v námětech vtipů, a který především strukturoval myšlenkovou konstrukci vtipu (zápletku i pointu vtipu).

Na základě takového uvažování Peter Salner dále ukazuje, že ne všechny anekdoty, v nichž vystupuje Kohn, Roubíček či Sára, lze pokládat za židovský humor. Logicky vylučuje vtipy, které si o židech vypráví „gójové“. Tyto vtipy neodráží totiž židovskou identitu, nýbrž odhalují „duši“ majority, v rámci níž židé žili. Zde je zajímavé si uvědomit, že se „gójové“ stále vyrovnávají s ambivalentním vztahem k židům. Antisemitské vtipy potvrzují jejich řevnivost až nesnášenlivost vůči židům na straně jedné. Na straně druhé v repertoárech anekdot jednotlivých národních společenství však existují i vtipy, které předjímají

intelektuální vytríbenost židovského vtipu. Postava Žida v anekdotě je garancí kvality. Peter Salner tyto vtipy humorně nazývá „vtip s židovskou přidanou hodnotou“ (VŽPH) (srov. s. 29). Zároveň ukazuje, že v repertoárech národních společenství se aklimatizují původně židovské vtipy. O protipohybu však již neuvažuje. Takto nazíraná autonomie židovského humoru se ve vztahu k židovské identitě projevuje i v dalších rovinách výkladu.

O ideji konzervování židovské identity transponované do židovského humoru svědčí i úvahy nad sdělností obsahu židovských vtípů. Právě proto, že Peter Salner nahlíží repertoár židovských vtípů v celistvosti dostupných sběrů, musí konstatovat, že se právě ty anekdoty, které lze pokládat za nejcharakterističtější, které jednoznačně a transparentně nesou odkazy na židovství (judaismus, život v ghettu) v současnosti ztrácejí na výpovědní hodnotě. Dnešní Židé vzdálení od židovské reality 19. a první poloviny 20. století nerozumějí jejich pointě. Přesto, nebo právě proto jsou připraveni chápat židovský vtip a humor jako příznakový a znakový pro vyjádření a deklaraci své identity. Bez ohledu, zda rozumějí či nikoliv, vnímají židovskou anekdotu jako poselství předků.

Peter Salner tuto myšlenku potvrzuje i na dalších místech v textu. Tvrdí, že židovský humor (anekdota a do jisté míry i celý styl židovského žertování), je jedním z mála vnějších kulturních specifíků, které si židovská populace uchovávala do současnosti a ke které tedy se lze manifestně vztahovat. Velice hezky popisuje představy o výhradním vlastnictví tohoto kulturního fenoménu. Vlastní zkušeností dokumentuje, že i lidé stojící mimo židovskou komunitu se cítí být zaskočeni, když zjistí, že židovskou

anekdotu vyprávějí Židovi. Není rozhodující, zda své faux pas vnímají v rovině obavy z nařčení z antisemitismu, či naopak v rovině trapnosti vztahu laik-znalec (tedy že nosí dříví do lesa). V každém případě i mnozí dnešní gójové potvrzují židům jejich nárok na prioritní zacházení s těmito vtipy...

Úvahy o funkci židovského vtipu ve vztahu k skupinové identitě rozšiřuje na mnohých místech Peter Salner o postřehy, které dále dokumentují zvláštní pozici židovského vtipu v kultuře Židů, a nejen jich. Vyzdvihuje schopnost vtipu zajistit transmissi společně sdílených hodnot (což samozřejmě s identitou souvisí). Na řadě míst uvádí, že v mnoha případech alespoň pro něho vyprávění židovského vtipu není spojováno apriori s pobavením, ale má vést posluchače v toku myšlenek probíhajícího rozhovoru, posloužit možná i jako argument – podobně jako přísloví (s. 115).

Peter Salner hledal odpověď na otázku jaký je židovský vtip, jak je nazírán a co dokáže prozradit na dnešní Židy, na tehdejší Židy a na dnešní společnost vůbec. „Medailonky“ významných evropských humoristů a lidí zabývajících se židovským vtipem, galerie „vývěsních štítů“ židovské anekdoty v podobě citací prvních vtípů ve sbírkách židovských anekdot, stejně jako nejmilejší vtipy Petera Salnera ukazují další rozměr, jak může vtip říci něco o identitě: nyní nikoliv o identitě skupinové, ale o sebezpojetí jedince.

Vážený pane doktore Salnere, Vaše úvahy a interpretace byly tak niterné a tak inspirující, že nemohu jinak a dovoluji si, i když se to možná nesluší, na závěr odcitovat Váš milý a nyní můj nejmilejší vtip ze stany 69: „Tri židovské americké mamičky sa chvália láskou svojich synov. Prvej vraj

každý rok platí luxusní dovolenku na Havaji. Druhá zas tvrdí, že syn jej hradí byt a stravu a všechny velké svátky trávi společně s jeho rodinou. Největší důvod k hrdosti však má třetí matka: „Můj syn pravidelně chodí k známému psychoanalytikovi a platí 100 dolarův za hodinu. A víete o čem s ním celý ten draho zaplacený čas rozprává? Len o mamičke!“

„Poznámka na margo“: Výběr vtípů skutečně dokáže na člověka leccos prozradit. Alespoň v tom mém se odráží jak skutečnost, že i já mám syna a jsem dcerou, tak mé současné působení na katedře psychologie. *Dana Bittnerová*

Anne Raulin: Antropologie urbaine. Paris, Armand Colin/VUEF 2002, 182 s.

Kulturní a sociální život obyvatel města je opředen mnoha mýty. Reálné podobě fenoménu města přispívá mnoho vědních disciplín, z nichž antropologický pohled, vycházející ze sociologických premis, může přispět k hlubšímu poznání sociálních i kulturních jevů ve městech. Předkládaná publikace je dokladem snahy evropských antropologů shrnout některé dosavadní poznatky a ve srovnávacím pohledu naznačit městská specifika v geografickém prostoru. Přínosem uvedené publikace je také snaha o zhodnocení některých teoretických a metodologických východisek studia města. Autorka se snažila problematiku antropologického pohledu na město zasadit do historického kontextu. Ve své publikaci poukazuje na mnohé práce z urbání antropologie a sociologie, a to jak z pera britských, tak i francouzských badatelů. Struktura a zaměření publikace ji předurčuje k širšímu využití. Může sloužit

nejen pro užší badatelský okruh, ale může být zejména využívána jako studijní texty pro mladé adepty tohoto odvětví antropologie.

Urbání antropologii autorka rozčlenila do čtyř obsáhlých částí, z nichž každá představuje určitou oblast poznání historických a socio-kulturních charakteristik městského prostředí. První část je zaměřena na vývojové mezníky a vytváření městských struktur od antiky po období středověku, kdy podle autorky vznikají základní urbání modely v Evropě. Na historický základ navazuje druhá část, kde autorka rozebírá specifické přístupy ke studiu vývoje měst nejen v Evropě, ale také v USA (např. proces metropolizace), v Africe a v dalších částech světa. Tento přístup je veden až do současné doby. Srovnávací pohledy umožňují postihnout specifika vývoje a struktury evropských měst. V této souvislosti se autorka také zamýšlí nad městským právem a administrativním postavením měst v území.

V této části je věnována jedna rozsáhlá kapitola koncepci „globální analýzy“ (une analyse globale), kde věnuje pozornost antropologickým studiím tzv. Chicagské školy, která jako první převzala iniciativu studia města v komplexním pohledu a sledovala město jako laboratoř sociálních a kulturních vztahů. Snahou badatelů tzv. Chicagské školy bylo postihnout socio-ekonomickou strukturu města vyjádřenou v teorii tzv. koncentrických zón. Ze základních premis tzv. Chicagské školy přechází autorka k hodnocení vývoje měst a jejich sociální struktury i kulturních specifík druhé poloviny 20. století. Zamýšlí se nad jednotlivými přístupy shromažďování informací a zdrojů dat ke studiu urbáního prostředí. Specifickou pozornost věnuje statistickým definicím města